

ԴԱՂՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԴԵՐԲԵՆՏ ՔԱՂԱՔ

Դերբենտում հայերը ընակվել են անհիշելի ժամանակներից: Սասանյանների աիրապետության շրջանում շորա պահակի պահպանությունը վստահված էր Հայաստանի Սյունյաց նախարարության ղորաղնդերին, որոնք քաջարար մտրտնչում էին հյուսիսային ռաղմատենչ ցեղերի դեմ: Վիմագրագետ-պատմարտն Ս. Գ. Բարխուդարյանը ջանացել է ապացուցել, որ միջին դարերում գոյություն է ունեցել «Դերբենտի Հայ-աղվանական Թագավորությունը», որտեղ աղգային պատկանելությանը գերակշռել են Կուրի ձախափնյա աարածքներում ապրող հայերն ու աղվանցիները:

Հնագույն հայկական հուշարձաններ Դերբենտում և նրա-չքակայքում չեն պահպանվել: Դա մասամբ ըացատրվում է այն հանդամանքով, որ իրրե ռաղմա-ստրատեգիական անցուղի, Դերբենտում (Չողում) կառուցվում էին առավելապես պաշտպանական նշանակության շինություններ: Այսպեղ ապրող հայ աղգարնակչությունն սկսած 17-րդ դարից աատիճանարար նվաղում է: 1830 թվականին, Մ. Բժշկյանի շրջագայության ժամանակ, Դերբենտն ուներ 50 հայ ընաանիք¹, ունեցել են եկեղեցի (Ս. Սմենափրկիչ) և Գրիգոր Լուսավորչի անունը կրող վանական միարանություն: Վանական կառույցներից հատկապես աչքի է ընկել Ս. Գրիգոր եկեղեցին՝ կառուցված մեծամեծ քարերով, որը հեաագայում պարսիկները վերածել են մղկիթի²:

Դերբենտահայերի քանակը գարձյալ ավելանում է 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկղրներին, երր մշտական ընակության համար այստեղ են տեգափոխվում ըաղմաթիվ ընտանիքներ Արցախից, Շամախիից և Ղղլարից: Քաղաքի 16 հաղար ընակիչներից մոտավորապես 1000-ը հայեր էին³, որոնք կառուցում են Ս. Աստվածածին եկեղեցին, հիմնադրում են Մարիամյան աղգային գպրոցը, ստեգծում ընթերցարան:

Այժմ Դերբենտում ապրում են սակավաթիվ հայեր:

ԴԵՐԲԵՆՏԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԵՐԵՁՄԱՆՈՑ

Գտնվում է ամրոցի ստորե՝ ըլրի հարթության վրա. հնագույն հուշակոթողներ չունի, եղածը վերարերում է 18-20-րդ դարերին, պահպանվում է հայ աղգարնակչության հոգատարությանը, ցանկապատված է: Ստկայն գառն իրողությունը ցույց է տալիս, որ ամենարարվոք վիճակում գտնվող հուշակոթողները շինարտական աշխատանքների պատճառով կարող են անփութորեն ոչնչացվել նույնիսկ մեկ օրում, ահա այգ իսկ նկատառումով որոշեցինք անխտիր ընգօրինակել ըոյոր հայերեն և մասամբ ռուսերեն տապանագրերը, որոնք իրրե սկղրնաղրյուրներ հավաստի տեղեկություններ են պարունակում հայ գաղթավայրերն ուսումնասիրող պատմարանների, աղգագրագետների, ըանագետների և այլ մասնագետների համար:

¹ Մ. Բժշկյան, էջ 406:

² Նույն տեղում, էջ 407-408:

³ ՀՍՀ. Բ. 3, Երևան, 1977, էջ 362-363: